

UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”
CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
ȘCOALA DOCTORALĂ DE RELAȚII INTERNAȚIONALE
ȘI STUDII DE SECURITATE

*Modele identitare evreiești
în cultura română: cazul Isac Ludo*

Rezumat

Conducător de doctorat:

C. S. I Dr. Nastasă-Kovács Lucian

Student-doctorand:

Mitricioaei Silvia

2015

Cuprins

Cuprins.....	2
Introducere	4
Capitolul I. Identitatea – delimitări conceptuale.....	17
1.1 Istoricul și definirea conceptului de identitate	17
1.2 Formarea identității	24
1.3 Clasificare și tipuri de identitate.....	28
1.4 Aspectul social al identității și identitatea de grup.....	36
1.5 Aspecte ale identității evreiești	42
Capitolul II. Contextul istoric și socio-cultural al evreimii române de la sfârșitul secolului al XIX-lea și până la începutul perioadei comuniste	49
2.1 Premise	49
2.2 Evreimea română până la Primul Război Mondial	51
2.3 Evreii din România în perioada interbelică și în timpul celui de-al Doilea Război Mondial	56
2.4 A fi evreu în perioada comunistă	64
2.5 Modelul „politic”.....	71
2.6 Modelul sionist.....	74
2.7 Modelul asimilist.....	81
2.8 Modelul integrării culturale.....	87
Capitolul III. Devenirea lui Isac Ludo: perioada ieșeană (1894-1919)	91
3.1 Iașul sfârșitului de secol – detalii de context și atmosferă	91
3.2 Isac Iacovitz – aspecte genealogice.....	95
3.3 Formarea școlară a lui Isac Ludo	96
3.4 Anii debutului.....	103

3.5 Revista „Absolutio” și afirmarea.....	107
3.6 Alte scrieri din perioada ieșeană	120
Capitolul IV. Anii prolifici – aspecte ale creației lui Isac Ludo din perioada interbelică	123
4.1 Observații de ansamblu	123
4.2 Activitatea publicistică.....	126
4.3 Proza lui Isac Ludo din perioada interbelică.....	136
4.4 Broșuri și pamflete	139
Capitolul V. Anii renegării: activitatea Lui Isac Ludo în perioada 1944-1973	144
5.1 Isac Ludo în perioada comunistă – câteva observații contextuale	144
5.2 „Răspântia” – o revistă evreiască în primii ani de după război.....	148
5.3 Rămășițe ale identității iudaice: eseuri, pamflete și broșuri favorabile evreimii	154
5.4 Negarea evreității – scrierile antisioniste	163
5.5 Proza angajată	173
5.6 Ciclul <i>Paravanul de aur</i>	185
5.7 Activitatea de traducător	190
5.8 „Cazul Isac Ludo”. Posteritatea unui nume	191
Concluzii	194
Bibliografie	199
Anexe	215

Rezumat

Scopul lucrării noastre este să analizăm modul în care evreitatea este ilustrată în viața și opera literară și publicistică ale lui Isac Ludo. Urmărind formarea și asumarea unei identități evreiești în cazul celui care a devenit directorul revistei „Adam” am dorit ilustrarea modelelor de identitate evreiască, a posibilităților de a fi evreu în România sfârșitului secolului al XIX-lea, respectiv în interbelic și în perioada comunistă. Astfel, am încercat să identificăm care au fost coordonatele evreității în perioadele istorice amintite, pe de o parte, dar și locul lui Isac Ludo în viața culturală evreiască din România, în raport cu acestea. Înțelegem prin coordonate ale identității evreiești nu doar sentimentul comunității cu lumea literară evreiască sau românească, ci și folosirea românei ca limbă de expresie, respectiv alegerea uneia sau alteia dintre culturile de referință ori încercarea de a găsi o cale de mijloc între acestea.

Motivația acestei cercetări provine în primul rând din lipsa unui studiu dedicat personalității ori activității lui Isac Ludo. Acest om de cultură evreu, cunoscut nu doar pentru scrierile sale umoristice, dar mai ales pentru producțiile sale satirice gazetărești, a avut o certă influență pentru mediul cultural evreiesc din Bucureștiul interbelic. Rămas în istoria literaturii ca un scriitor minor, Isac Ludo își vedește importanța doar în contextul dinamicii culturii evreo-române din prima jumătate a secolului al XX-lea. În al doilea rând, parcursul lui Isac Ludo este exemplar pentru mobilitatea vieții culturale evreiești din epocă, drept pentru care un studiu care are ca subiect aspectele identității evreiești a acestuia reflectă într-o măsură semnificativă posibilitățile asumării evreității în cadrul mai larg al mediului cultural românesc din diferitele epoci pe care acesta le-a parcurs.

Teza se compune dintr-un număr de cinci capitole, fiecare dintre ele reflectând un anumit aspect al problematicii tratate. Partea introductivă relevă motivația, obiectivele, metodologia și structura tezei. Primul capitol, intitulat *Identitatea – delimitări conceptuale*, circumscrie din punct de vedere teoretic conceptul de identitate, așa cum este acesta înțeles în psihologia socială și în științele socio-umane conexe. Prima parte urmărește aspectele teoretice ale noțiunii de identitate, de la definiție și clasificări până la creionarea modului în care se formează și evoluează identitatea, fiind trecute în revistă principalele abordări paradigmatică ale conceptului,

dar și semantismul acestuia. Fiind considerată deopotrivă ca asemănare și diferențiere, identitatea reunește o componentă individuală, subiectivă, respectiv una socială, obiectivă și compusă dintr-un set de roluri asumate de individ în raport cu ceilalți. Identitatea individuală este echivalată personalității, câtă vreme cea socială trebuie înțeleasă în multiplicitatea manifestărilor sale. Altfel spus, conceptul de identitate nu face altceva decât să sistematizeze un ansamblu de aspecte identitare suprapuse diacronic și manifestate în simultaneitate.

Tot în legătură cu identitatea, au fost discutate aspectele formării identității, fiind subliniată importanța vârstei adolescenței asupra modelării identității. Înțelegând conceptul și sub aspectul procesual al acestuia, expunerea cuprinde și noțiunea de identificare. De asemenea, am descris criteriile identității și clasificările care decurg din acestea, pornind de la distincția funcțională între identitatea individuală și cea socială, ambele caracterizate în baza referențelor identitari: materiali, istorici, psihosociali și psihoculturali. Am selectat apoi dintre aceste elemente categoriale pe acelea care ajută la circumscrierea evreității, discutând aspectele etnic și național, religios, cultural și respectiv lingvistic ale identității. Nu în ultimul rând, am urmărit dinamica dintre identitatea individuală și cea colectivă, ce derivă tocmai din particularitățile referențelor identitari.

O a doua parte a capitolului explorează diversele aspecte ale identității evreiești. În ceea ce privește autoidentificarea ca evreu, concept din care derivă cercetarea de față, trebuie făcută precizarea că substantivul *evreu* nu reușește să redea singur toate aspectele evreității, mai potrivit fiind să se folosească adjectivul: o anumită trăsătură este *evreiască*. Astfel, identitatea evreiască încetează să mai fie văzută ca indivizibilă, ci este reconsiderată în devenirea ei. Referenți ai acesteia sunt deopotrivă religia, cultura, tradiția, apoi experiența directă sau indirectă a antisemitismului și xenofobiei, relația cu Israelul, relația cu neevreii, respectiv experiența de viață individuală. În continuarea definiției identității evreiești din punct de vedere strict religios, am ilustrat dependența între context și conținuturile a ceea ce a fost înțeles de-a lungul epocilor prin identitate evreiască, în dependență de spațiu și ideologie. Dincolo de identificare, fie ca individualitate, fie ca sentiment al apartenenței la grup, identitatea iudaică ilustrează cu mai mare concretețe și aspectul exterior al identificării, evreitatea fiind influențată și de receptarea pe care a cunoscut-o în diverse epoci și spații, respectiv de consecințele acestei percepții.

Capitolul al doilea, *Contextul istoric și socio-cultural al evreimii române de la sfârșitul secolului al XIX-lea și până la începutul perioadei comuniste*, examinează conjuncturile în care a

trăit și și-a scris opera autorul romanului *Mesia poate să aștepte*. Prima parte urmărește cronologic evoluția contextului istoric și cultural în epocile pe care le-a traversat Ludo, iar a doua prezintă câteva modele ale identității culturale evreiești în România. Astfel, am urmărit prezentarea principalelor repere ale istoriei evreilor din spațiul românesc înainte de Primul Război Mondial, în perioada interbelică, respectiv în primii ani ai regimului comunist în raport cu implicațiile pe care le-au avut pentru mediul cultural. Ne-au interesat, de asemenea, și aspectele pe care le-a avut antisemitismul în fiecare din epocile acestea. Motivația unei atare treceri în revistă este aceea că identitatea evreiască, în feluritele ei manifestări, este direct legată nu doar de transformările din interiorul comunității, ci mai ales de cele impuse de societatea majoritară, la care liderii de conștiință evrei au reacționat prin modificarea ori reafirmarea unei identități evreiești individuale ori colective.

A doua parte a acestui capitol reunește patru modele de a fi evreu în contextul conturat în prealabil. Astfel, am considerat ca fiind definatorii pentru evoluția culturii evreiești române opțiunea ideologică, cea sionistă (sub aspectul cultural), tendința asimilistă, dar și aceea a integrării culturale. Fiecare dintre acestea reflectă posibilități de a fi ale oamenilor de cultură evrei, pe care Ludo însuși le-a asumat într-un fel sau altul prin viața și opera sa. Prima opțiune referă la identificarea cu ideologia de stânga, însă exemplul ales nu este acela al socialiștilor care au părăsit comunitatea și și-au negat evreitatea, ci al acelor care căutau în ideologie o rezolvare abstractă a „problemei evreiești”. Spre deosebire de alții și în pofida activității sale în gazetele de orientare socialistă, Steuerman-Rodion se referă la el ca la un scriitor evreu-român pe care cultura majoritară l-a respins. Este, din acest motiv, primul dintr-o serie extinsă de scriitori evrei care nu și-au găsit locul în cultura română. Opțiunea sionistă este mai mult legată de apartenența la comunitate, însă a fi sionist în România interbelică nu însemna totodată și o respingere a culturii majoritare. Cele două exemple corespunzătoare acestui model sunt A. L. Zissu și Theodor Loewenstein; primul a fost lider prin modelul pe care l-a oferit, câtă vreme Loewenstein a fost un teoretician și un pedagog al mișcării sioniste. Activi în presa culturală evreiască, cei doi s-au identificat ca evrei prin activismul cu care insistau asupra regăsirii identității evreiești. O a treia posibilitate este tocmai aceea pe care au combătut-o cei doi numiți mai sus, anume asimilarea. Deși conceptul comportă grade diferite de renunțare la evreitate, înțelegem aici prin asimilare îndepărtarea de tradiția evreiască și o anume predilecție pentru cultura românească, considerată de referință. Ultimul dintre modelele selectate este acela al integrării culturale, prin

care o serie de oameni de cultură evrei au dorit participarea la viața culturală din România, însă au înțeles cultura evreiască drept componentă a celei române.

Capitolul al treilea, *Devenirea lui Isac Ludo: perioada ieșeană (1894-1919)*, urmărește genealogia, anii formării școlare, debutul și activitatea gazetărească și literară a lui Ludo din epocă. Prima parte a capitolului creionează efervescența mediului cultural evreiesc din Iașul sfârșitului secolului al XIX-lea și începutul celui următor, mediu în care s-a format Isac Ludo și care și-a pus amprenta definitiv asupra identității sale de evreu și de gazetar.

În a doua parte a acestui capitol am reconstituit contextul familial al tânărului Ludo, de la detalii legate de familia în care s-a născut până la motivația pentru care a renunțat la studii după doar trei ani de gimnaziu. Ne-a interesat și parcursul școlar al lui Ludo, reflectat atât în actele școlare, cât și în scrierile memorialistice ale acestuia. Refuzând o educație religioasă evreiască, educația acestuia s-a desfășurat în două instituții de învățământ de stat, Școala primară de băieți „Trei Ierarhi”, respectiv Gimnaziul „Alexandru cel Bun”. Rezultatele sale școlare nu reflectă în mod necesar o apetență pentru educația formală, în schimb gustul pentru citit și pentru literatura română și-l dezvoltă Ludo în biblioteca lui Samuel Șaraga. Unul dintre episoadele care au influențat formarea viitorului gazetar a constat în înfruntarea directorului liceului, pe care l-a acuzat de a fi părtinitor, iar acest fapt l-ar fi dus spre repetenție.

Am urmărit apoi contextul în care Ludo s-a apropiat de literatura română, formându-și preferința pentru simbolism. Debutul său are loc într-un ambient care emula atmosfera grupului cultural „Licht”, însă într-o publicație modernistă de limbă română condusă de Alfred Hefter, „Versuri și proză”. Împreună cu un grup de tineri evrei, format din Geri Spina, Eugen Relgis și Kiva Ornstein, Isac Ludo are inițiativa fondării unei reviste de literatură română, pe care o intitulează „Absolutio”, după poezia omonimă a lui Tudor Arghezi.

Această primă publicație pe care Ludo o concepe și o conduce este definitivă pentru evoluția sa din întreaga perioadă ieșeană, iar analiza pe care o facem în acest capitol conținutului tematic al revistei urmărește tocmai transformările care au configurat identitatea lui Isac Ludo. Concepută ca expresie a literaturii moderniste românești, revista acestor tineri evrei din Iași și-a pierdut, după primul an de apariție, profilul pur literar, devenind o publicație interesată de actualitatea politică. Mai mult, „problema evreiască” și implicațiile acesteia sunt discutate pe larg în articolele din cel de-al doilea an de apariție, transformând un demers publicist cultural într-unul de factură politică. Odată cu transformarea pe care o suferă „Absolutio”, Ludo însuși se

schimbă, temperându-și entuziasmul pentru problemele literare și asumându-și faptul că situația evreilor în România era un subiect mai stringent. Tot în acest capitol discutăm și scrierile lui Ludo din această perioadă, mai ales din punctul de vedere al constantelor stilistice și tematice care deja se întrevăd în aceste producții timpurii.

Următorul capitol, *Anii prolifici – aspecte ale creației lui Isac Ludo din perioada interbelică*, se concentrează asupra activității acestuia din intervalul menționat. Prima parte descrie contribuțiile lui Ludo la două dintre publicațiile evreiești centrale, „Mântuirea” și „Știri din lumea evreiască”, fiind urmată de analiza revistei „Adam”, de care s-a legat definitiv numele lui Ludo. Importanța acestei publicații pentru cultura evreiască este indiscutabilă. Nu doar că numele importante ale evreimii române se regăsesc în majoritate în gazeta lui Isac Ludo, dar tematica revistei și dezbaterile pe care le-a produs reflectă cu minuțiozitate cultura evreiască din interbelic. Urmărind atent problemele actuale ale evreimii române și conștient de necesitatea existenței unei tribune de expresie, Ludo a decis să devină el însuși un apărător al intereselor evreilor. Această asumare a identității sale trebuie văzută însă mai ales în aspectul său cultural, dat fiind că el nu a acceptat să facă din „Adam” o revistă politică.

Capitolul face și o trecere în revistă a celorlalte publicații în care a semnat Ludo: „Puntea de fildeș”, „Copilul evreu” și „Palestina ilustrată” ș.a., dar și a scrierilor temutului pamfletar. Pe de o parte, am discutat principalele opere literare publicate de Ludo în acest interval, din care trebuie reținute măcar *Mesia poate să aștepte* și *Hodge-Podge*. Aceste volume descriu ulița evreiască, având o certă valoare literară. Un alt aspect al activității lui Isac Ludo în perioada interbelică este reprezentat de seria de polemici pe care le publică în „Adam”, apoi ca broșuri de sine stătătoare, în care urmărește îndeaproape politica europeană și românească privitoare la evrei, sancționând ascendența național-socialismului și a antisemitismului în genere.

Al cincilea capitol, intitulat *Anii renegării: activitatea lui Isac Ludo în perioada 1944-1973*, privește activitatea lui Isac Ludo după război și cuprinde o analiză a factorilor care au influențat transformarea lui Ludo din acei ani, de lasumarea pseudonimului ca patronimic până la câștigarea Premiului de Stat pentru romanul *Domnul general guvernează* și de la acuzația de a se fi pus în slujba spionilor israelieni până la izolarea de care a avut parte deopotrivă din partea mediului evreiesc și a aceluia comunist. A doua parte a acestui capitol urmărește activitatea publicistică a lui Ludo în primii ani după terminarea războiului, concretizată în fondarea revistei

„Răspântia”, în care a tratat probleme ale actualității evreiești și pentru care s-a bucurat încă de sprijinul mai vechilor săi colaboratori.

Am urmărit apoi o examinare a scrierilor din această perioadă care pot fi considerate încă favorabile evreimii, identificând conținuturile tematice ce mai puteau fi încă abordate în acei ani ai instalării regimului comunist. O altă direcție a scrierilor lui Ludo este dată de pamfletele și broșurile cu caracter antiisraelian pe care le publică sub direcția Comitetului Democratic Evreiesc, în analiza cărora am urmărit locurile comune ale discursului antisionist. Tot în acest capitol am grupat și celelalte scrieri ale lui Ludo aservite regimului, dar care nu ating decât tangențial problematica evreiască, ca și ciclul românesc care i-a adus reputația în perioada comunistă, *Paravanul de aur*.

Nu în ultimul rând, am ilustrat și activitatea de traducător a lui Ludo, subliniind tălmăcirea sistematică din Șalom Alehem, ale cărui stil și detalii de atmosferă el le înțelege pe deplin. Am cuprins, de asemenea, în acest capitol un aspect al posterității lui Isac Ludo, legat nu doar de receptarea operei sale, ci de însemnătatea ce i s-a dat acesteia. Astfel, am relatat aspecte referitoare la „procesul literar” ce i-a fost intentat acestuia în Israel, readucând în discuție întrebarea dacă opțiunea ideologică din anii săi târzii poate să anuleze însemnătatea operei și activității sale culturale prealabile. Partea destinată concluziilor încheie analiza noastră asupra modalităților în care Ludo și-a exprimat și problematizat identitatea evreiască, punctând totodată importanța demersului și elementele de originalitate, ca și direcțiile viitoare de cercetare.

Cuvinte-cheie: Isac Ludo, identitate, sionism, evreitate, cultura română, literatură evreiască.